

מקורות

□ עץ חיים לרבי חיים גאגין, ההדיר משה עמאר, רמת-גן תשמ"ז, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 200 עמודים.
ר' חיים גאגין מפאס שבמארוקו נולד בשנת 1460 בקירוב, נדד לקאסטיליה וחזר לעירו לאחר גירוש ספרד. ספרו זה עוסק ב'פולמוס הנפיחה', שנתעורר בין המגורשים לתושבים בפאס. נוסף לדיון ההלכתי, הספר הוא עדות חשובה על דור המגורשים במארוקו ויחסיהם עם המקומיים. חיבור זה יוצא לראשונה בדפוס, והמהדיר, משה עמאר, הוסיף מבוא נרחב, הערות ונספחים.

□ Paul Fenton (ed.), *Deux traités de Mystique juive*, Paris 1987, Verdier, 334 pp.
תרגום מערבית-יהודית לצרפתית של שני חיבורים חשובים במיסטיקה יהודית — 'אלמקאלה' אלחוציה' (מאמר הבאר) לעבדיה בן אברהם בן הרמב"ם (המאה ה-13), ו'אלמרשד אלי אלפתרד' (מורה הפרישות ומדריך הפשיטות) לדוד בן יהושע, האחרון לבית רמב"ם (המאה ה-14). פ' פנטון, שתירגם את החיבורים והעיר עליהם, הוסיף מבוא (עמ' 9-111) הסוקר את הקשרים בין התנועה הצופית באסלאם ובין המיסטיקה היהודית, את תנועת החסידות היהודית במצרים ואת ההשפעות על ההתפתחות של המיסטיקה היהודית; וכן הקדים מבוא על כל חיבור, והוסיף מפתחות וביבליוגרפיה.

מחקרים

□ תקוה דרויש, יהודי עיראק בכלכלה, רמת-גן תשמ"ז, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 127 עמודים.

מחקר על חיי הכלכלה של היהודים בעיראק בשלב האחרון לקיומה של תפוצה זו, המשווה את מבנה התעסוקה שלהם לזה של המוסלמים בעיראק מצד אחד ועם זה של מיעוטים יהודיים בארצות אחרות מצד שני. כאפילוג ניתנת השתנות המבנה הכלכלי של יהודי עיראק בישראל. זהו חיבור ראשוני בחקר הכלכלה של יהדות-המזרח, התורם גם לתולדות הכלכלה היהודית בכללה בדורות האחרונים.

□ לב חקק, פרקים בספרות יהודי המזרח במדינת ישראל, ירושלים 1985, הוצאת קרית-ספר, 144 עמודים.

הספר עוסק בספרות היפה בעברית, שכתבו מחברים ממוצא מזרחי-ספרדי, במיוחד לאחר קום מדינת ישראל. ספרות זו נדונה לסוגיה. הדיון בשירה מתרכז במאפייניה ובנושאייה הייחודיים של שירה זו, ובפרק נוסף ניתן ניתוח מדוקדק של 3 שירים (מאת א' ביטון, ש' אביו, א' אלמוג). הדיון ברומאן דן בהשקפותם של מתחים בינעדתיים ביצירות של הסופרים המזרחיים, ובהמשך בא ניתוח מפורט של פרקים מספריהם של א' שמש וס' מיכאל. הפרק האחרון דן ביתסים בינעדתיים ובנושאים אחרים בסיפור הקצר של סופרים מזרחיים. הבקאות המרובה של המחבר בספרות הנדונה ניכרת בביבליוגרפיה החותמת את הספר.

קבצים

□ Joshua Stampfer (editor), *The Sephardim — A Cultural Journey from Spain to the Pacific Coast*, Portland, Oregon, 1987, The Institute for Judaic Studies, 150 pp.

— קובץ מאמרים על יהדות ספרד — בחצי-האי האיברי, בתפוצות היס-התיכון ובארה"ב —

המבוסס על הרצאות שנתקיימו בכינוס כפורטלאנד (אורגון) בפברואר 1985. ראויים לציון הסקירות על תולדות ההתיישבות של יהודים ספרדים בארה"ב בכלל (מאת מרק אנג'ל) ובחוף המערבי בפרט – הקמת הקהילות בסיאטל, בפורטלאנד ובלוס אנג'לס (מאת שלטון דונל). כן מצויים מאמרים על הבטים של חיי היהודים בספרד מאת רוכרט בורנס, בנג'אמין גמפל ומשה לזר, על יהודי רודוס מאת מרק אנג'ל ועל מוסיקה ספרדית-יהודית מאת דוד רומי.

Philip V. Bohlman and Mark Slobin (eds.), *Music in the Ethnic Communities of Israel, Asian Music*, XVII, No. 2 (Spring/Summer 1986), 211 pp. □

גיליון מיוחד של כתב-עת זה, שהוקדש לעידית גרוזן-קירוי על פועלה החלוצי בחקר המוסיקה האתנית בישראל, ובו עשרה מאמרים בתחום זה, שמתוכם שישה עוסקים במוסיקה של עדות-המזרח: תחיית מסורות של נגינה בכלים בקרב יוצאי עיראק – אסתר וארקוב; פוליטיקה, זהות ומוסיקה ב'בקשות' של יהודי מארוקו – אדווין סרוסי; המוסיקה כגורם מלכד בעדת הקראים – יהואש הירשברג; מוסיקה פרסית קלאסית בישראל – אמנון שילוח וברונו נטל; תפילת שחרית לשלוש רגלים בקרב יוצאי בומביי – רינה קרוט מוסקוביץ; על ברכה צפירה – גילה פלם. שלשה מאמרים עוסקים בהבטים כלליים של המוסיקה האתנית בישראל; אחד מאת פיליפ בולמן, השני מאת אורי שרביט, ומאמר שלישי מאת טובה בנסקי, יהודית בראון ואורי שרביט.

מקראות

□ אברהם בן-יעקב, מפי העם, ירושלים תשמ"ז, הוצאת א' רובינשטיין, ח+299 עמודים. הספר כולל מעשיות, משלים והלצות, שיחות תלמידים-חכמים ודברי-חידוד שבפי העם – ששמעם המחבר ורשמום. מ-335 הכותרים שבספר, 274 הם מפי יהודי בכל ויתרם מפי יוצאי עדות אחרות, מהם 10 מפי אשכנזים. סידור החומר הוא לפי נושאים (בין איש לאשתו, בין אבות לבנים ועוד), ובסוף הספר הביא המחבר הערות על המספרים ועל הסיפורים וביבליוגרפיה.

□ אליהו מרציאנו, עיר הפהנים דבדו, ירושלים תשמ"ז, 240 עמודים. סקירה על קהילת דבדו, בצפון-מזרח מארוקו, הכוללת: אירועים היסטוריים בקהילה, קשריה עם קהילות אחרות ועם א"י, מוסדות חינוך ודת, תקנות ומנהגים, שלשלת חכמים ושמות משפחה, פרנסות, מאכלים ותרופות, פיוטים אגדות ושכחי צדיקים ועוד. דבדו, שהקהילה היהודית בה מנתה בשיאה כ-1500 נפש, היתה ישוב יחיד במארוקו שרוב אוכלוסיו היו יהודים, כן ניכר בקהילה מספר הכהנים.

□ האנוסים – ספור מימי האינקוויזיציה בספרד, מעובד עלידי ש"ש קנטורוביץ, ירושלים תשד"מ, הזכויות שמורות לספרים תורניים בע"מ, 265 עמודים. עמק הארזים' מאת גרייס אגילאר (לא גרציה אגולאר ככתוב בשער ספר זה), הסופרת היהודייה האנגלייה מצאצאי האנוסים, יצא לאור בשנת 1850 חזקה לכמה תרגומים ועיבודים בעברית (מאת א"ש פרידברג, ע"ג פראנק, יעקב שטיינברג). לפנינו עיבוד נוסף מאת ש"ש קנטורוביץ. הסיפור במקורו מרתק, אך העיבוד שלפנינו לשונו מיושנת מאוד.

□ מלכה חוששבילי, שרה שללשבילי, מדונה לוי (קקיאשבילי), צלילי נעורים, תל-אביב 1986, הוצאה לאור שוכורה, 93 עמודים. שירים עבריים מאת 3 עלמות ישראליות, שהמשותף להן הוא מוצן מגרוזיה וגילן – בנות 15-14. בשירים עצמם אין איזכור כלשהו להוויית מוצאן.

עזר

- המורשת המוסיקלית של קהילות ישראל, כ-4 חלקים, תל-אביב תשמ"ה-תשמ"ז, בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה.
- זהו ניסיון מקיף, ראשון מסוגו, לעסוק במורשת האתנומוסיקאלית של כלל עדות ישראל, ובו זוכות להבלטה מורשותיהן של עדות-המזרח. העבודה נעשתה בידי צוות של כותבים, יועצים ומפיקים, בראשות פרופסור אמנון שילוח. הוא גם כתב 8 מ-12 היחידות שבסדרה (שמות המחברים האחרים יצוינו להלן). ואלו הן 12 היחידות, הניתנות ב-4 חלקים: (1) פרספקטיבות מוסיקליות בין עבר להווה במוסיקה, 49 עמ'. (2) היסטוריה ומתודולוגיה של האתנומוסיקולוגיה, כתב ד"ר פיליפ בולמן, 44 עמ'. (3) בעיות בחקר המוסיקה, 65 עמ'. (4) מוסיקה ודת, 49 עמ'. (5) תולדותיהם של טעמי המקרא, כתב יהודה קדרי, 53 עמ'. (6) טעמי המקרא – צלילים וכללים, כתב יהודה קדרי, 88 עמ'. (7) הפיוט כגורם במוסיקה של בית-הכנסת, כתב אברהם אמזלג, 107 עמ'. (8) השפעת עולם הקבלה על המוסיקה היהודית, 73 עמ'. (9-10) המוסיקה והמחול מחוץ לבית-הכנסת, 93 עמ'. (11) הכלים המוסיקליים, כתב פרופ' א' שילוח בהשתתפות פרופ' אדית גרוזן-קיוי, 65 עמ'. (12) צלילים מספרים, 70 עמ'.
- החיבור כולו עשיר באיורים ותצלומים, והוא מלווה ביבליוגרפיה, וכן שאלות להערכה ותשובות עליהן.

- פרקי ספרות לכיתה ז', ערכה רינה צדקה, תל-אביב 1987, 'חורב' – הוצאה לאור, מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור, 302 עמודים.
- בספר שש חטיבות של דברי ספרות: סיפורי-עם, משלים, בלדות, ילדות ונעורים, כתבות, ציורי לשון. מדור סיפורי-עם ניתן לפי המתן האחרון של הסיפור (סיפורים מפי מספרים עממיים בימינו, סיפורים שנערכו בכתב, סיפורים מעט סופרים ועוד), ורבים מהם לקוחים מתרבות יהודי-המזרח.

- מבחר מקורות לתולדות הציונות בארצות המזרח, תיק ח – אירן, ערך שמעון עטר, ליקטה אסתר קנקה-שקלים, ירושלים תשמ"ד-תשמ"ה, משרד החינוך והתרבות, המרכזים הפדגוגיים בשיתוף המרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח.
- התיק כולל 44 דפים של תצלומים, מסמכים, מפה ונתונים על יהדות איראן ובמיוחד על תולדות הציונות בה. כלולות בתיק גם שתי חוברות: כאחת – חומר רקע על הנושא, בשנייה – חומר לתלמיד. זהו תיק שמיני בסדרה, שהיא שימושית ועשויה להועיל לבתי-ספר ולארגונים לנוער ולמבוגרים העוסקים בפעולות תרבות.

מקורות האיורים

- תדרתנו נתונה למוסדות ולאישים הבאים, על השימוש שעשינו בחוברת זו בתצלומים ובאיורים שברשותם (להלן מספרי העמודים בחוברת זו של 'פעמים', שבהם הובאו האיורים הללו):
- הרב יוסף אלגמיל, רמלה: העטיפה, למעלה; עמדים 40, 45, 55, 56 (מימין), 58.
- ד"ר אלגמיל, תולדות היהדות הקראית, ב, רמלה תשמ"א: 38, 54.
- ד"ר אברהם אמזלג, תל-אביב: 113.
- הארכיון העירוני ירושלים: 122.
- פרופסור יהואש הירשברג, ירושלים: העטיפה, למטה.
- מכון בן-צבי, ירושלים: 116.
- 'קראיזמה ז'יין', כתב-עת, שנות 1911-1912: עמ' 65.
- Juifs d'Egypte, Images et textes, Paris 1984: 24, 29, 34, 47, 51, 56 (משמאל).